

ELS NOMS POPULARS DE LES HERBES REMEIERES A CERDANYA

Joan MUNTANER BARTRA

Entre els anys 1987 i 1990 vam procedir a la recollida d'informació sobre les herbes remeieres de Cerdanya. Es van enquestar cent cinquanta-cinc famílies cerdanes i es va obtenir informació sobre 290 espècies vegetals. Un capítol francament suggerent és el dels seus noms populars. En la seva recopilació vam intentar ésser fidels del tot a la pronúncia dels nostres informants.

Vam establir la següent classificació :

1r. grup : noms que suggereixen algun significat, per exemple : Te de roca, herba blanca...

2n. grup : noms que, aparentment, no signifiquen res : camamilla, salsufragi...

Primer grup : Noms suggerents.

Vam establir els següents subgrups :

A. Segons l'aspecte extern

- A. 1. El color : Herba blanca, viola blanca, herba blava, pi ros, caps blaus...

Remarquem la presència dels colors blanc, negre i blau. No hem trobat cap referència als colors groc, vermell i verd.

- A. 2 La forma i el tacte :

- A. 2. 1 : Descripció estricta : Herba prima, Cent-fulles, Herba foradada, Plantatge estret...

- A. 2. 2 : Descripció comparada : Cua de llop, peu de mula, llengua de bou (pel tacte aspre), orella d'ós, corona de rei, cuga de rata, ous de gripau...

B. Segons el contingut.

Per l'existència de làtex (=llet) : Llerqueres , llerques, lleterasses.

C. Per la procedència o hàbitat.

- C. 1. Segons l'hàbitat : Herba dels estanys, Te de roca, Rosa de roc...

- C. 2. Segons la procedència : Camamilla de Nuri, Te de Galba...

D. Segons la seva utilització :

Herba fetgera, Herba de les set sagnies, Herba de torçó, herba de les berrugues, herba de l'enauigament, herba de cop, herba de tall, herba de la inflamació...

E. Noms relacionats amb oficis o gentilicis :

Blat de moro, Herba dels gitanos, Sabó de gitano, Herba de pastor, Cireretes de pastor, Orella de frare...

Segon grup : noms "no" suggerents :

En aquest segon grup hi nincloem aquells noms d'herbes que, en principi, no suggereixen res a l'informant.

Aprofundint en alguns mots i guiats pel Diccionari etimològic (Coromines, 1980-1991) tenim :

Beç : tindria una base romànica, reducció provinent d'una forma cèltica.

Botja : mot potser pre-romà significat plantes que creixen abundantment als erms.

Donzell : d'Ausentium, fins a Unzell.

Garravera : mot d'origen pre-romà significat arç.

Lleura : de Heura amb la incorporació de l'article.

Marxívols : de marcir. Coromines recull també com sinònim Manxiules. D'igual manera ha recollit la relació entre el nombre de granes i la bondat de l'anyada.

Setge : de Sedere = setge (d'assetjar) = una variant de seure.

Tora : provindria del mot grec que equival a Destrucció, d'on hauria passat al llatí.

Trumfa : del llatí Tufara, en el sentit de tòfona.

Tuca : del baix llenguadocà = carbassa. Curiosament Coromines posa en dubte l'existència d'aquest mot en català, anotada, altrament a l'Alcover-Moll.

Noms no relacionats, aparentment, amb les característiques que proclamen.

Hi ha noms de plantes que no sabem pas relacionar amb les característiques que proclamen. Així :

Herba de tall (*Achillea millefolium* L.) : A Cerdanya cap informant li ha atribuït una tal propietat vulnerària.

Antigament havia tingut aquesta utilització popular ?

Barrets de bou (*Arctium* sp.) : quina relació té aquesta planta amb els barrets o amb els bous ? No ho sabem pas, ni altrament ningú ens n'ha fet cap referència.

Alls de serp : passa exactament el mateix que en els casos anteriors.

Transformació de noms

Els noms populars tradicionals es van transformant amb el pas de les generacions, sobretot quan no hi ha punts de referència escrita a l'abast en tractar-se d'una cadena de transmissió oral. En donem alguns exemples :

Ammetlles : d'Ametlla.

Delluner : de lledoner.

La nit del Sol : de Mill del Sol.

Mangrana : de Magrana

Otriga : d'Ortiga.

Penetrari : de Parietària.

Urinarària : d'Arenària.

Noms compostos

Un sub-grup el constitueixen els noms de plantes formats pel nom de la planta *sensu stricto* i la part utilitzada. Així és relativament freqüent sentir :

Flor-de-sabuc, Arrel-de-malví, gra-de-lli...

Noms relacionats amb la civilització cristiana

Algunes herbes tenen noms relacionats amb la civilització cristiana. Un grup força nombros relaciona el nom amb l'època de floració o de fructificació amb les advocacions del calendari cristià. Així :

Clavell de st. Isidre

Herba de st. Joan.

Lliri de st. Antoni

Lliri de st. Josep

Peucrist

Pometes de la marededu

Pometes de Nostre Senyor

Pometes de st. Miquel

Verge maria

Reducció de les terminacions en ia a i

En la fonètica tradicional de Cerdanya, avui en vies d'extinció, és habitual que les terminacions en ia es pronuncïïn en i.

Per exemple : sanguinari (sanguinària), salvi (sàlvia)...

Coincidència del mateix nom popular per a diferents espècies : sinonímia.

Sovint es donen casos en que espècies diferents tenen el mateix nom popular. Així amb el nom d'Herba blanca es coneixen a Cerdanya dues espècies diferents : *Sideritis hirsuta* L., que es fa a la Cerdanya occidental i *Senecio leucophyllus* L. pròpia de l'alta muntanya.

Amb el nom d'Otriga blanca s'identifiquen *Lamium album* L. i *Sideritis hirsuta* L.

Amb el nom de Te de roca : *Sideritis hyssopifolia* L. i *Jasonia saxatilis* Lam.) Guss.

El cas més significatiu és el de l'arnica. Amb el nom d'arnica es coneixen sis espècies diferents (Cf. VILLAR et al. (1987) on recull fins a dotze espècies diferents per al nom d'arnica, al Pirineu aragonès). En el nostre cas :

Inula graveolens (L.) Desf.

Inula helenioides DC. in Lam. et DC.

Inula helenium L.

Inula montana L.

Inula salicina L.

Arnica montana L. subsp. *montana*.

Totes aquestes espècies tenen en comú el fet de presentar capítols florals relativament grans i de color grogós. A més de ser conegudes amb el nom d'arnica a totes se les atribueix la mateixa virtut vulnerària i totes es preparen d'igual manera : maceració en oli o alcohol.

Diferents noms populars per a la mateixa espècie : polisèmia

Si en general les espècies en àrees petites no tenen més que un sol nom popular, no és pas inusual que també siguin conegudes amb diferents noms populars, en funció d'àrees de distribució pròximes o fins i tot per famílies diferents del mateix poble.

En el nostre cas :

el 68 % de les espècies tenen un sol nom popular

el 14, 1 % de les espècies en tenen dos

el 6, 9 % de les espècies en tenen tres

l' 1, 7 % de les espècies en tenen quatre

el 2, 7 % de les espècies en tenen cinc

el 3, 1 % de les espècies en tenen més de cinc

el 2, 4 % de les espècies no en tenen cap

Vegem l'exemple de *Santolina chamaecyparissus* L. : té els següents noms populars :

Botges, botja, botja salada, botons de st. joan, botxa, camamilla borda, espernellà, espernellac, espeternellac.

Uns altres exemples significatius són els casos : ufals/ userda per a designar *Medicago sativa* L. i timó / farigola per a designar *Thymus vulgaris* L. Vegeu els següents mapes.

Recull de noms populars : resum

S'han recollit els noms populars de les herbes remeieres de Cerdanya. Excloent els noms que ja constaven a l'Alcover-Moll (1980), Masclans (1981) i Coromines (1980-1991) hem establert la sigla NND (Noms No Documentats). Així hem establert aquesta taula :

Nombre total d'espècies	N. total noms populars	NND	NND/P ¹
290	480	164	0,56...

Bibliografia

- ALCOVER, A. M., et F. de B. MOLL. (1980). Diccionari Català Valencià Balear, 10 volums (la primera edició és de 1943-1959). Editorial Moll, Palma de Mallorca.
- COROMINES, J. (1980-1991). Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana. (nou volums). Curial, Edicions catalanes. Caixa de Pensions "la Caixa". Barcelona
- MASCLANS, F. (1981). Els noms de les plantes als Països Catalans. Centre Excursionista de Catalunya. Granollers, Barcelona.
- MUNTANER BARTRA, J. (1994). Herbes, remeis i creences. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà.

¹ Index resultant de dividir el nombre total de Noms No Documentats pel nombre total de plantes citades : Indica el grau de novetat en l'onomàstica popular.

Intervenció d'Eveli Villuendas i Gibert :

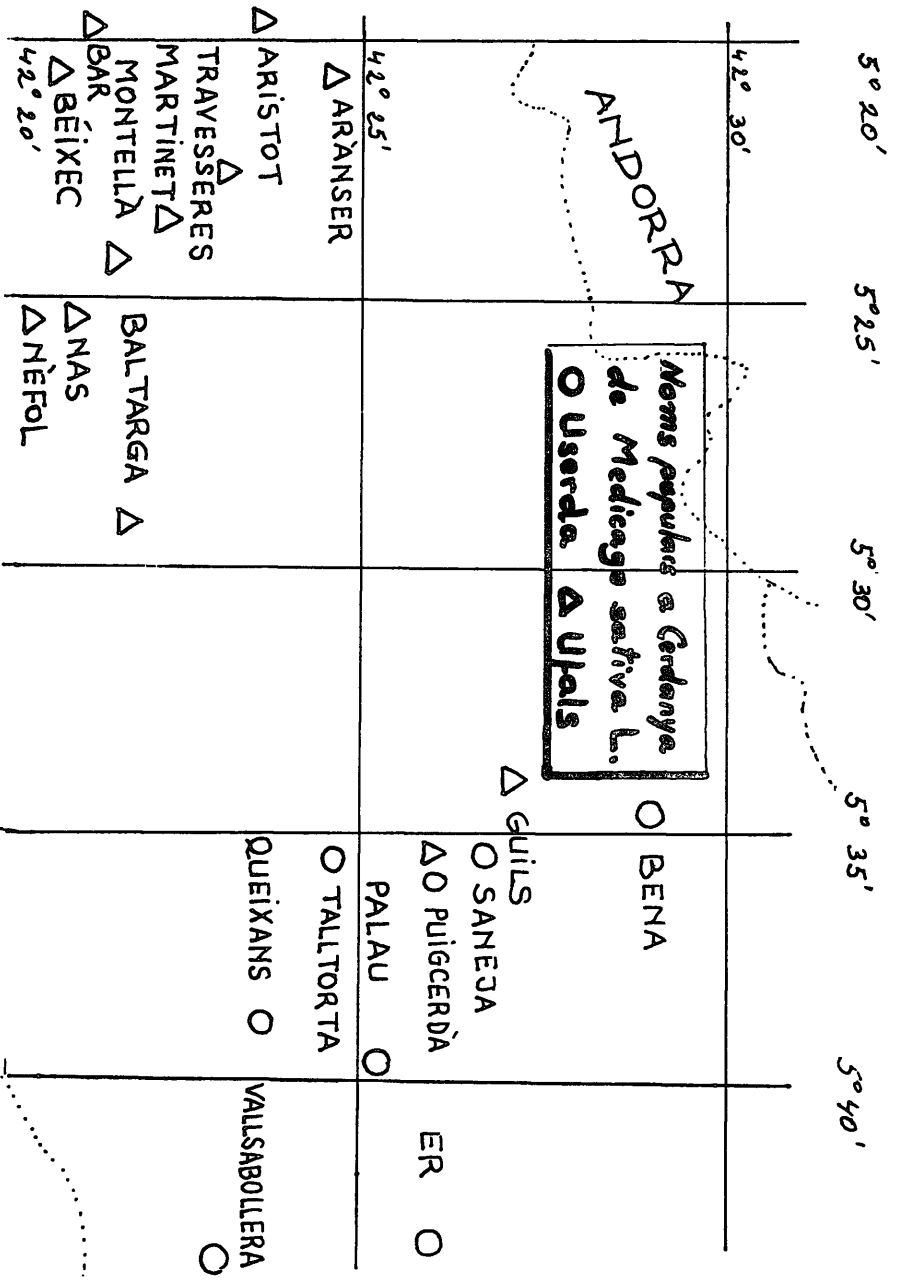
Crec que us anirien bé diferents publicacions de la comarca de l'Urgell, que podeu trobar a Tàrrega (Llibreria Güell) o a les 3 llibreries d'Agramunt sobre la sub-comarca de la Ribera de Sió, i també a la revista "Sió", publicació mensual de l'Ajuntament d'Agramunt. També diferents publicacions del Centre Municipal de Cultura de Cervera de la Segarra.

Intervenció de Renada-Laura Portet :

No sé si el ponent coneix l'aplicació remeiera (protectora) de la fulla de llorer ? en contra dels perills dels temporals (que n'hi ha que temen de perdre-hi la vida), la meua àvia feia cremar una fulla de llorer (beneït el dia de Rams) per sobre la flama d'una candela (beneïda el dia de Candelària) dient :

"Santa Barba, santa flor
la corona del Senyor
Quan el raig caurà
Santa Barba nos protegirà"

I en cas que Santa Barba (=Santa Bàrbara) no entengués el català, l'àvia s'ho havia traduït en francès (rimava també, doncs l'oració era bona !) i feia la invocació en les dues llengües.

	5° 20'	5° 25'	5° 30'	5° 35'	5° 40'
42° 30'					
	<div style="border: 2px solid black; padding: 5px; display: inline-block;"> <p>Noms populars a Cerdanya de <i>Thymus vulgaris</i> L. ○ <i>Farigola</i> △ <i>Timo</i></p> </div>				
42° 25'	Δ ARANSER Δ CASTELLNOU Δ ARISTOT Δ TOLORIU Δ BAR Δ BÈIXEC	VILIELLA Δ LÈS ARDÒVOL Δ Δ MARTINET Δ O MONTELLÀ Δ NAS OLIÀ	Δ ÈLLER O GRÈIXER O GER O SAGUE SORIGUEROLA O Δ OLOPTE	GOLVIR O GUILS O O ENVEIG GOREUDA O	OST MARTÍ OTALTORTA O LES ESPARERES O AGE O VILALLOBENT O QUEIXANS
42° 20'		Δ PRULLANS Δ O BELLVER OTALLÓ O BOR Δ PRATS O GRUS	O BALTAGA O MOSOLL O ESCADARCS O URTX VALLSABOLLERA O		